

קיימות מקומית - קהילתית ועירונית

מדד איק"ס (אימפקט קהילתי סביבתי): כלי מדידה חדש להערכת יוזמות סביבתיות מקומיות

בני פירסט¹, רויתל היימן²

benny.furst@mail.huji.ac.il

1. האוניברסיטה העברית

2. "אור" - יעוץ ופיתוח ארגונים

מדד איק"ס יאפשר למשקיעים ותומכים, בראשן קרנות פילנתרופיות, לאמוד את ההשפעה לאורך זמן של יוזמות ופעולות סביבתיות, ובכך לחזק את הסיכוי שההשפעה תהיה ברת קיימא. הכלי החדש תואם את הגישה הכללית של עידוד הציבור להשתתפות בתהליכי קבלת החלטות והנעת פעולות לחיזוק החוסן החברתי קהילתי (בנושאי סביבה ומעבר לכך). תרומה נוספת היא הפיכתו של הכלי למעין "סרגל ציפיות", שישמש את מובילי היוזמה עצמה להתאים עצמם לסטנדרטים סביבתיים וחברתיים גבוהים וברי קיימא.

קיימות מקומית - קהילתית ועירונית

התנהגויות מקיימות בקהילות דתיות כחלק מאורח חיים תרבותי שאינו נשען על מודעות סביבתית

גל חגית קרסו רומנו¹, עשהאל גרינפלד¹, שירי מואיסס¹

galhagitrom@telhai.ac.il

1. המכללה האקדמית תל חי

ההנחה שמודעות סביבתית גבוהה היא תנאי מוקדם לאימוץ של פרקטיקות מקיימות עומדת בשנים האחרונות במרכזו של דיון ביקורתי. מחקרים עדכניים בסוציולוגיה הסביבתית מצביעים על כך שמדדים מקובלים של עמדות סביבתיות נשענים לרוב על מסגרות ידע מערביות וחילוניות, ועלולים להחמיץ אופני התקשרות לסביבה המושתתים על ערכים תרבותיים שונים. קיימות, במובנים אלה, אינה תמיד נובעת מתפיסה סביבתית מוצהרת, אלא עשויה להיות תוצר של מסורת, אורח חיים או הקשר תרבותי לא מערבי. המחקר הנוכחי בוחן את הקשר בין מודעות סביבתית לבין אורח חיים מקיים בשלוש קבוצות אוכלוסייה בישראל: חרדים, דתיים-לאומיים וחילונים. הוא מתמקד בפערים הנובעים מהבדלים תרבותיים, דפוסי חיים ורקע סוציו-אקונומי שונה. הסקר הכמותני, שנערך בקרב 654 משתתפים, בחן ארבעה תחומים עיקריים: 1. פרקטיקות סביבתיות (כגון שימוש בכלים חד-פעמיים, קניית בגדי יד שנייה, מיחזור) 2. מדדי אורח חיים מקיים (למשל גודל הבית, שימוש בתחבורה ציבורית, תדירות טיסות לחו"ל) 3. מודעות סביבתית (כגון ידע על שינויי אקלים והכחדת מינים) 4. עמדות סביבתיות (למשל נכונות לשלם יותר עבור מוצרים ידידותיים לסביבה) ממצאי הסקר מצביעים על הבדלים עקביים בין הקבוצות: משתתפים חילונים הציגו מודעות סביבתית גבוהה יותר ועמדות סביבתיות חיוביות יותר, בעוד שהתנהגויות מקיימות רבות שנצפו בקרב החברה החרדית נובעות מאורח חיים צנוע, צריכה קהילתית וערכים מסורתיים, גם בהיעדר מודעות סביבתית מוצהרת. המחקר מציג פרשנות רחבה לפערים אלה, ומצביע על כך שהם נובעים לא רק מהבדלים סוציו-אקונומיים, אלא גם מהבדלים בעדיפויות תרבותיות מושרשות. מסגרת זו עשויה להוות מודל לניתוח קיימות בקהילות דתיות נוספות, ומדגישה את הצורך במדיניות ובחינוך הרגישים להקשרים תרבותיים מגוונים. ממצאי המחקר מציעים בסיס לגיבוש מדיניות סביבתית מותאמת לתרבות, המזהה פרקטיקות מקיימות בקהילות דתיות גם בהיעדר מודעות סביבתית מוצהרת. הכרה בגיוון התרבותי ובערכים מקומיים יכולה לסייע בפיתוח תוכניות חינוך, הסברה ותמריצים המבוססים על עקרונות פנים-קהילתיים, ובכך לחזק את השפעתה של מדיניות סביבתית בקרב אוכלוסיות מגוונות בישראל.

קיימות מקומית - קהילתית ועירונית

מייאוש לפעולה: יישום מודל EIT - אקו אימפקט מעצים לפיתוח מנהיגות קהילתית בקיימות בשיתוף רשויות מקומיות

לוס אוריה מיטלמן¹

luce.orya@gmail.com

1. אוניברסיטת תל אביב

העיסוק במשברי הסביבה מלווה פעמים רבות בייאוש ובשחיקה. גישת הקיימות החיובית, (Positive Sustainability) הנשענת על פסיכולוגיה חיובית, מציעה לטפח חוסן ותחושת מסוגלות כתשתית לפעולה סביבתית. ההרצאה מציגה לראשונה את הגישה במסגרת מדעית, לצד מודל EIT (אקו אימפקט מעצים), אשר פותח במחקר פעולה בן ארבע שנים ויושם בשנים האחרונות במסגרת תוכניות בהובלת רשויות מקומיות להכשרת מנהיגות תושבים. בין השנים 2023-2026 הוחל המודל בארבעה קורסים ברשויות מקומיות – שניים עירוניים (יזמות סביבתית) ושניים כפריים (נחלים). מתוך ליווי היישום עולות מגמות ראשוניות בשלוש רמות: אישית (תחושת מסוגלות ותקווה), תוצר (פרויקטים קהילתיים), ומדיניות (תוכניות המשך ברשויות). במקביל נחשפו תובנות מעצבות באשר לתנאים להתמדה ולמעורבות, ולהבדלים בין ההקשר העירוני לכפרי. ההרצאה מבקשת להציע את הקיימות החיובית ומודל EIT כתשתית מבטיחה למדיניות ציבורית לקידום קיימות קהילתית, ולהצביע על כיוונים להמשך פיתוח והערכה.

קיימות מקומית - קהילתית ועירונית

פיתוח מודל לשילוב קהילות בשיקום אקולוגי של השטחים הפתוחים הסמוכים להן, ככלי לטיפול החוסן האישי והקהילתי

יהל פורת¹, רועי פדרמן², נטלי זאבי³, אורית סקוטלסקי⁴, יעל וגנר⁴, אמנון פקר⁵

yahelporat75@gmail.com

1. אקולוגיה בשירות הקהילה
2. טבע ואדם
3. רשות ניקוז ונחלים כנרת
4. קרן קיימת לישראל
5. אמנון פקר - עובד סוציאלי קליני ופיסכותרפיסט

קהילות רבות בארץ חוות בשנים האחרונות אתגרים מורכבים, כתוצאה ממשברי מגפת הקורונה, המצב הפוליטי-חברתי ומלחמת חרבות ברזל. בנוסף, המצב האקולוגי של השטחים הפתוחים בארץ נמצא בהתדרדרות, בעקבות עומסי מבקרים גבוהים, השפעות שינויי האקלים (כגון: התייבשות ושריפות) ופעילות צבאית אינטנסיבית בתקופת המלחמה. שהייה בטבע ופעילות אקטיבית לטובת שמירת טבע ידועות כתורמות לטיפול חוסן אישי וקהילתי. לפיכך, בשנים 2021-2022 בוצעה, ביער עירון, תכנית ראשונה מסוגה, אשר שילבה בין ביצוע סקר של אלוני תבור עתיקים (מדע אזרחי), יחד עם כלים טיפוליים מעולם האקותרפיה (ליווי תהליכי החלמה בטבע). ברוח מודל זה, הושקו בשנה החולפת, שתי תכניות אקולוגיות – קהילתיות רב שנתיות בירדן, בשת"פ עם רשות ניקוז כנרת וקק"ל. האחת, במורד הירדן (עם תושבי עמק הירדן) והשנייה בתעלה המזרחית של הירדן (יחד עם תושבי עמק החולה והגולן). בשני מקטעים אלו של הירדן, מתבצעות פעולות שיקום משמעותיות בשנים האחרונות, והתכניות מהוות הזדמנות לשיתוף של הקהילות בתהליך השיקום, ולהידוק הקשר הרגשי - תודעתי שלהן, אל נהר הירדן הזורם בקרבן. השלב הראשון של תכניות אלו, כלל ביצוע סקר מגוון ביולוגי של מספר קבוצות טקסונומיות שונות (צומח, שפיראים, דו-חיים, עופות והמין לוטרה אירופית), במקטעי נחל ששוקמו וכאלו שלא שוקמו עדיין. בניתוח נתוני הסקר נמצאו קשרים מעניינים בין המאפיינים המבניים של הנחל לנוכחות המינים השונים וגובשו תובנות והמלצות לשילוב הקהילה בחלק מפעולות השיקום של הנחל. בסיום שלב זה נערך דיון עם הקהילה במנהלות שיקום הנחלים, באופן הרצוי להמשך שילוב הקהילות בתהליכי השיקום (למשל, ע"י ניטור אקולוגי ארוך טווח ו/או פעילויות ממשקיות כגון: שיקום צמחיית גדות, טיפול במינים פולשים ועוד). נראה, שתכניות אלו, המשלבות עשייה אקולוגית יחד עם כלים טיפוליים, תורמות מחד, להרחבת הידע האקולוגי וקבלת ההחלטות לגבי המשך תהליך השיקום, ומאידך, מהוות משאב מגבש, תומך ומרפא, עבור הקהילות המעורבות בהן. מוצע בזאת, להרחיב את הפעילות של תכניות אלו לקהילות ומערכות אקולוגיות נוספות, ובמקביל, לבדוק את תרומתן לחוסן האישי והקהילתי באופן סדור.

התכניות האקולוגיות - קהילתיות שיוצגו כאן, מהוות מודל ייחודי לשילוב פעיל של קהילות בשיקום השטחים הפתוחים הסמוכים להן, ככלי לחיזוק החוסן האישי והקהילתי שלהן. בתקופה זאת, בה קהילות קבות כ"כ (במיוחד בדרום הארץ ובצפונה) חוות אתגרים מורכבים ושטחים פתוחים רבים זקוקים לשיקום אקולוגי, ישנה חשיבות רבה לפיתוח ויישום תכניות ארוכות טווח שכאלו, לצורך שיקום חברתי וסביבתי בישראל.

קיימות מקומית - קהילתית ועירונית

סביבה חוצת-גבולות: סניטציה, סיכונים והיבטים סביבתיים בחיפה המנדטורית

עומר אלוני¹

aloni.omer@technion.ac.il

1. הטכניון

מחקר זה מציב את הסביבה כשחקן מרכזי בעיצוב היחסים בין התבססות המפעל הציוני בפלשתינה, רשויות המנדט הבריטי ויוזמות מצד חבר-הלאומים בכל הנוגע לסיכונים סניטריים ותברואתיים בתקופה שבין שתי מלחמות-העולם. באמצעות בחינה השוואתית של מקרי-מבחן מחיפה וסביבותיה, המחקר בוחן כיצד סיכונים סביבתיים, במרחבים אורבניים ופריפריאליים כאחד, נתפסו כאיום על קהילות מקומיות, מסגרות מדיניות ואיזורים טראנס-לאומיים. הניתוח מתמקד בתפיסות ובפרקטיקות של התמודדות עם תשתיות ביוב, מגיפות, מזיקים וטיפול בפסולת (כולל מיחזור), ובוחן כיצד דיונים מקומיים אלה הדהדו יוזמות ותפיסות שהתפתחו בזירה של המשפט הבינלאומי ובמסגרת פעילות חבר-הלאומים. בכך, המחקר ממקם את חיפה המנדטורית בתוך הקשרים סביבתיים רחבים ובינלאומיים, תוך שמירה על תשומת-לב למאפייניה הייחודיים. שאלת-המחקר מדגישה את אופיים חוצה-הגבולות של סיכונים סביבתיים מנקודת-מבט השוואתית, ובמיוחד בהקשר המנדטורי שבו שתי קהילות לאומיות יריבות פעלו באותה מסגרת פוליטית-מדינית וצברו כוח פוליטי ולאומי מול זו ומול השלטון המנדטורי. וכך, מים מזוהמים, פסולת, תשתיות סניטציה לקויות ומחלות ומגיפות מדבקות הופכים לשחקנים מרכזיים בהיסטוריה של חיפה ולסיכונים ולאתגרים שנעשים משותפים (ומאיימים) ביחס לשתי הקהילות בעיר המעורבת והקוסמופוליטית. באמצעות מחקר היסטורי-משפטי המבוסס על מקורות ארכיוניים, נבחן האופן שבו שלטונות המנדט, מומחים, רשויות עירוניות ונציגי הקהילות היהודית והערבית התייחסו לסיכונים אלה כשדה של ממשל, ידע ואחריות ציבורית. המחקר מצוי בעיצומו של שלב ארכיוני מתקדם, המבוסס בעיקר על ארכיון עיריית חיפה, ובהמשך גם על ארכיון המדינה וארכיונים נוספים. המקורות שנאספו עוסקים בהתמודדות עם בעיות תברואה וסביבה בעיר מתפתחת באופן מהיר, ובפרט באזור נמל חיפה, אזורי הטיפול בפסולת, בית-המטבחים והקרנטינה. באופן זה, נמל חיפה נהפך להיות "החצר הסביבתית אחורית" של העיר המנדטורית. ניתוח המקורות מראה כיצד סוגיות (וסכנות) סביבתיות שימשו זירה לממשל ולשיתופי-פעולה קהילתיים, אך גם שיקפו מתחים פוליטיים ולאומיים גוברים וכל זאת בעת ובעונה אחת. בכך, המחקר מציע קריאה סביבתית חדשה של ההיסטוריה המנדטורית של חיפה, המדגישה את הסביבה כעדשה אנליטית להבנת יחסי-כוח, קונפליקטים ושיתוף-פעולה בתקופה שבין שתי מלחמות-העולם. מחקר היסטורי-השוואתי זה תורם להבנת הסביבה כמרחב משותף וחוצה-גבולות בניהול סיכונים עירוניים, ומציע פרספקטיבה היסטורית רלוונטית למדיניות סביבתית עכשווית בישראל. ממצאיו מדגישים את חשיבות התכנון האינטגרטיבי של תשתיות סניטריות, ניהול פסולת ושיתוף פעולה בין קהילות ורשויות, במיוחד בערים מעורבות ובמרחבים מטרופוליניים. תובנות אלו ניתנות ליישום בעיצוב מדיניות סביבתית, עירונית ובריאותית כיום.

קיימות מקומית - קהילתית ועירונית

כאשר הטבע לא משתף פעולה – נקודת מבט של תלמידי כיתה ה' על כישלון פרויקט שימור

אדיב גל¹

adiv.gal@smkb.ac.il

1. מכללת סמינר הקיבוצים

חינוך סביבתי מסתמך לעתים קרובות על פרויקטים מבוססי-מקום כדי לטפח אחריות בקרב לומדים צעירים, אך ההשפעה של יוזמות כאלה בעולם האמיתי נותרה לא ודאית. מחקר זה בוחן את המלצותיהם של 57 תלמידי כיתה ה' (בגילאי 10-11) בבית ספר יסודי בצפון ישראל בנוגע להמשך פרויקט שימור הבז האדום, שפועל מאז 1996 אך לא הצליח להגדיל את אוכלוסיות הבזים המקומיות. המחקר, שאימץ גישה איכותנית פרשנית, שילב שני מקורות נתונים: ניירות עמדה אישיים וחמישה דיוני קבוצות מיקוד. התלמידים כתבו ניירות עמדה אישיים המשקפים את מעורבותם לאורך השנה, בניית תיבות קינון, ביצוע תצפיות שטח והדרכת תושבים, וביטאו את עמדתם האם יש להמשיך בפרויקט. קבוצות מיקוד אפשרו דיאלוג עמיתים על הצלחות, כישלונות והמלצות עתידיות. כל המפגשים הוקלטו, תועתקו ונותחו באופן דדוקטיבי באמצעות מסגרת "סוגים אקולוגיים" מותאמת, המסווגת אוריינטציות סביבתיות לפי חמישה פרופילים (מעורבות אקולוגית, צניעות עצמית, אופטימיסטים, פטליסטים, אדישים). הממצאים מגלים התפלגות הטרוגנית של נקודות מבט של תלמידים: 39% תמכו בתמיכה בלתי מעוררת (מעורבות אקולוגית), 15% בתקווה זהירה (אופטימיסטים), 15% בספק עצמי (חסרי ביטחון), 23% בפסימיות מערכתית (פטליסטים) ו-9% בניתוק (אדישים). נטיות אלו עיצבו המלצות מגוונות, החל מהתעקשות על המשך הפרויקט ועד לתמיכה בהפסקתו. המחקר מסיק כי חינוך לשימור מבוסס מקום יכול לטפח זהות וערכים סביבתיים אך דורש סוכנות אותנטית, שותפות קהילתית ותמיכה מתמשכת כדי לתרגם למידה להשפעה אקולוגית. פדגוגיות מותאמות ומעורבות בין-דורית מומלצות לחיזוק התוצאות ארוכות הטווח.

תרומה תיאורטית: המחקר מרחיב את יישום מסגרת ה-Eco-Types להבנת דרכי אכפתיות סביבתית בקרב ילדים, ומדגים כיצד חוויות של כישלון שימורי מעצבות זהות סביבתית, תחושת סוכנות ועמדות ערכיות במסגרת חינוך מבוסס-מקום. תרומה מעשית: המחקר מציע תובנות לפיתוח תכניות חינוך סביבתי המדגישות סוכנות אותנטית, עיבוד רגשי של כישלון, ושילוב קהילה וקשרים בין-דוריים לחיזוק התמדה והשפעה ארוכת טווח.